

Beszédmódok kihívása

LAPIS JÓZSEF: *LÍRA 2.0. KÖZELÍTÉSEK A KORTÁRS MAGYAR KÖLTÉSZETHEZ*

Talán nem teljesen eredménytelen elgondolkozni azon, hogy egy olyan konstruktív és időtálló megfigyelés, mint amit Derrida az előszó funkciója kapcsán, előszó és (fő)szöveg viszonyrendszerének tárgyalásakor fogalmaz meg, mennyire lehet releváns egy, a kortárs költészethez „közelítő” tanulmánykötet olvasása, értelmezése során. Ennek a relációnak a működése Lapis József *Líra 2.0* című kötetének esetében már semmi esetre sem a „hagyományosnak” nevezhető textuális hierarchia szerkezeti mintájához hasonlóan történik. Lapis könyvének bevezetője ugyanis nemcsak kommentálja és (röviden) prezentálja a kötetet, annak elrendezését, felépítését és tematikus egységeit, hanem egyszerre végzi el annak apológiáját is.

A „tárgykonstrukciós nehézségeket” is explicáló előszó így többek között saját „legitimációs szerepét” elbizonytalanítva, még komplikáltabb formában termeli ki az előszó és (fő)szöveg kapcsolatából felfejthető dilemmákat. Mindez azonban a *Líra 2.0. Közelítések a kortárs magyar költészetéhez* című kötet előnyére válik, hiszen a prologus – egyhangú összegzés és preformált olvasási útmutató helyett – közvetlenül célozza egy olyan dialógushelyzet megteremtését, amely a befogadót „játékra” hívja, még hozzá olyan különösnek mondható játékra, amelyben a szerző igyekszik lemondani „kontrollpozíciójáról” annak érdekében, hogy maga is inkább szerkesztőjévé, válogatójává váljon (saját!) szövegeinek. Ez lehet az egyik oka annak, hogy „a könyv válogatása meglehetősen sok olvasási érdek alapján tűnhet majd hiányosnak.” (9.) Ezzel ellentétben mégis inkább olyan megoldásnak tűnik, amely jó eséllyel kerül el, hogy a „részérdekek” által vezérelt olvasó a bevezető és a tartalomjegyzék alapján csak a számára lényegesnek ítélt szövegeket, szövegrészeket fussa át. (Nem is beszélve azon – nem professzionális, ám a kortárs költészet iránt érdeklődő – olvasók figyelmének felkeltéséről, akik nem a szűkebb értelemben vett szakmai közönséghez tartoznak.)

Ha csupán ennyit lehetne a kötet javára írni, talán már az sem lenne haszontalannak nevezhető, azonban korántsem erről van szó. A kötet első tematikus egységének (*A legújabb magyar líra az ezredforduló után*) „bevezető” tanulmánya (*Kontextusok, közegek, hatásközpontok, tendenciák*) „legújabb költészetünk ezredforduló utáni kihívásait” (10.) igyekszik felvázolni. Az áttekintő igényű tanulmány, a kötet tárgyválasztásából következő hatástörténeti távlat hiányának „kezelésére” olyan módszert alkalmaz, mely a jelen horizontját (*kontextusok, közegek*) folyamatosan a múlt másságával méri, azzal ütközteti (*hatásközpontok, tendenciák*). Ennek a kötet egészét jellemző kettős perspektívának vagy kutatási fókuszának a rögzítése már a címválasztás gesztusával végbemegy. A kötet címében szereplő *2.0* ugyanis egyszerre utal az ezredfordulót megelőző néhány évtized „líraterméséhez” képest beálló változásokra, különböző, a kortárs magyar költészetben érzékelhető, főként poétikai értelemben vett elmozdulásokra; nem mellékesen a szerző egyik korábbi (az *Alföld* 2009/decemberi számában megjelent) tanulmányára, valamint a *web 2.0* kifejezés által jelölt mediális- és internethasználati környezetre is. Lapis

éppen e szempontok alapján próbálja meg számba venni, hogy milyen összetevők járulhatnak hozzá a kortárs költészet éppen aktuálisan „történő” terrénumának alakulásához. Ezek közül talán a leglényegesebb (teoretikus) kérdés, hogy az olvasás és a befogadás szerkezete milyen mértékben módosul a slam poetry, a világháló, az e-mail és az SMS megjelenésének hatására. Lapis precíz leírása alapján, valamint a könyvértékesítési mutatókat, irodalom- és olvasásszociológiai felméréseket egyaránt figyelembe véve úgy tűnik, hogy a slam jelentékeny módon képes hozzájárulni ahhoz, hogy a (kortárs) költészet bizonyos formái egyre szélesebb olvasói réteg számára is érdekesnek tűnjenek. Ennek ellenére továbbra is kérdéses marad, hogy a slam által „becsatornázott olvasók” – a megosztási- és terjesztési mintákon, valamint a saját közösség által biztosított preferenciákon túl – milyen mértékben képesek elmozdulni egy olyan „független (líra)olvasói” pozíció felé, amely esetleg a költészeti hagyománnyal is érintkezésbe lép, valamint a slam műfajától eltérő szövegek irányába is nyitott. (Ez lehet tehát az egyik oka annak, hogy a slam poetry, mivel „elsőrendűen performatív műfaj, azaz nem a néma olvasás közegében találja meg a helyét” [12.], szinte biztosan kikülönül a „hagyományos”, nyelvi jelek olvasásán alapuló befogadás köréből.)

A világháló és a líraolvasás kapcsolata némileg hasonló kérdéseket vet fel, hiszen az internet – mint a *vers születésének* „adekvát jelenkori közege” (15.) – egyszerre mutatkozik inspiratívnak, amennyiben az online műhelyek (ön)szerveződésének, vagy a szövegtárak létrehozásának mérhetetlen lehetőségeit vesszük szemügyre, azonban ebben az esetben is érdemes számolni az olvasás mennyiségi és minőségi átalakulásával. Lapis megjegyzi, hogy „[a] szabad felhasználói felületek, az információ kevésbé kontrollált hozzáférhetősége” (16.) alakítja ugyan a szöveg keletkezésének és befogadásának folyamatait is, azonban mindez a jelen horizontjából még nem átlátható, hisz főként az olvasásban és esztétikai tapasztalatban bekövetkező módosulások kiterjedt vizsgálatára a „könyv becsukása és a böngésző bezárása közötti távolság” (17.) miatt még nincs megfelelő módszer. Éppen azért olyan érdekes, hogy Lapis a világhálón kereső (líra)olvasót *versböngészőnek* nevezi, mert ezzel mégis mintha („hagyományos”) olvasás és („böngészgető”) olvasás differenciálódását tételezné. Nem véletlen tehát, hogy az explicit állásfoglalás helyett a szerző inkább csak körülhatárolni, mintsem értékelni igyekszik a *web 2.0* által előidézett hatásokat, folyamatokat, ahogyan az sem, hogy a világháló jelenségének tárgyalását csupán két tematikus pont vizsgálatára (*SMS*, *e-mail*) szűkíti. Egyrészt azért lényeges mindezt kiemelni, mert a kötetben ezen a tanulmányon kívül csak elvétve kerül elő olyan rész, amely egyáltalán hasonló problémákat artikulálna. Másrészt pedig azért, mert Lapis e kitekintés kivételével, esetleges „tapogatózások” és becslések helyett az irodalomtudományos diskurzus metodológiáján belül marad – rendezetlen kritikagyűjtemény helyett a „jelenkori magyar költészet irodalomtörténeti feldolgozását” (6.) kísérli meg.

A kötet címében jelzett *közelítések* így azt a mozgást is jelölheti, mely költészettörténeti vizsgálatok felől kérdez rá a legújabb magyar lírában észlelhető, az írás pillanatában meghatározónak vélt poétikai tendenciákra, melyek a rendre megújuló és fokozatosan átalakuló (techno)mediális környezet következtében azonban permanensen módosulhatnak. Egyfelől ennek a paradox helyzetnek (ti. a hatástör-

téneti távlat hiánya okán aligha lehet bármiről felelős módon történetileg „érvényes” megállapításokat tenni) a feloldására tett kísérlet jellemzi a már említett ket-tős perspektívát. Másfelől ez okozza, hogy Lapis értelmezői nyelve csak gyakori regiszterváltásokon (kritika, esszé) keresztül juthat el az elemzésekben megfigyelhető konzisztenciáig. Ez a – kötet egészére jellemző – magatartás tulajdonképpen nem más, mint olyan irodalomértelmezői módszer, valamint olyan tudatosan vá-lasztott és vállalt koncepció, mely alapvetően hermeneutikainak nevezhető. A *Líra 2.0*-ban inkább az irodalomtudomány számára kihívást jelentő problémafületek modellálása és a különböző poétikai alakzatok megértése az irányadó, s talán eb-ből adódik, hogy a szerző az áttekintő, értékelő részekben sokszor túlzottan is tar-tózkodik attól, hogy markáns és éles kritikát fogalmazzon meg. Erre éppenséggel magyarázatot adhat a válogatás elve (legalábbis az első fejezetet tekintve), ugyan-is a kötet első tanulmányának a legújabb líra képviselőit (a költészetüket jellemző sajátos vagy újszerű poétikai eljárásukkal együtt) felsoroló, „alapos leltár” jellegű része olyannyira átfogó és lojális akar maradni, hogy a számbavételen kívül rész-letesebb bemutatásra már nem is lehet kapacitása. Lapis ezért a kötet további ré-szeiben az egyes szerzők műveinek tárgyalását tekintve szükségszerűen szelekció-ra kényszerül.

A két kortárs antológiát bemutató és összehasonlító alfejezetet (*Antológiák*) követően a kortárs költészet különböző tematikus csomópontjait jellemző, vala-mint a legösszettebb poétikai problémákat kínáló kötetek (Pollágh Péter, Nemes Z. Márió, Ayhan Gökhan, Kemény Lili, Acsai Roland, Málík Roland, Menyhért Ana és Szentmártoni János szövegei) válnak a reflexió tárgyává. Nem meglepő, ha az egyes szerzők (bizonyos) műveit tárgyaló alfejezetek közül a *Rókapoétika* című, Pollágh *Vörösróka* kötetét tárgyaló rész az, amelyik még az irodalomtörténeti rejt-vényekben járatos olvasót is (már amennyire létezik ilyen) képes meglepni. Ebben talán nem is a (leírás vagy szöveg tárgyaként, esetleg a beszélő vagy egy megszólított fiktív „te” alakjaként értett) „róka” említése annyira váratlan, hanem sokkal inkább az a kétes kimenetelűnek is nevezhető szerzői vállalkozás, amely ezen élénk vitát kiváltó kötet recepciójához kapcsolódik. Lapis ugyanis azzal vállal kockázatot, hogy egy „megszokott” elemzési metódus helyett olyan kétpólusú értel-mezést ad, amellyel a textusok vizsgálatának konzekvenciáit főként nem arra hasz-nálja, hogy azzal újabb kérdéseket biztosítson, vagy a kötet fogadtatásakor felme-rülő vitapontokra, (leginkább etikai, retorikai-poétikai) problémákra reflektáljon. Ezzel ellentétben olyan olvasási lehetőségeket mutat fel, amelyek egyszerre biz-tosítják és bizonytalanítják el saját irányukat, és ezzel úgy támogatják a vitapartne-rek érveit, hogy folyamatosan meg is kérdőjelezzik azokat. Az egész művelet tétje – úgy tűnik – sokkal inkább abban áll, hogy a szerző a Pollágh-kötet meglepő poé-tikai teljesítményét e szokatlan értelmezői játék által színre is vigye. Így a részletes elemzés csak annyiban csatlakozik a kötet körül kialakult (kritikai) diskurzushoz, amennyiben abból éppen azt a „faktort” sikerül kiemelnie, ami a kötet zavarba ejtő kísérletei miatt a polémiák alapjául szolgál(t). (A *Vörösróka* poétikai hatásait is kutató interpretációt érdekes lenne akkor újraolvasni, amikor a szintén kortárs Parti Nagy Lajos *Rókatárgy alkonyatkor* című szövege is bekerül a lehetséges tex-tuális kapcsolatok és hatások közé.)

A *Líra 2.0* második egysége (*Változatok gyermekiségre, a gyermeklírát*) olyan fejezeteket tartalmaz, melyek részletesen mutatják be a gyermeklíra jelenségét, hatásait, irányait, problémáit és egyes szerzőit (Weöres Sándor, Kovács András Ferenc, Lászlóffy Aladár, Krusovszky Dénes, Havasi Attila). A teoretikusan, történetileg és tematikusan is körültekintő, aprólékosan kidolgozott szövegek kétségtelenül a kötet egyik csúcspontját jelentik. Lapis különösen azért fordít ekkora figyelmet a Weöres-szövegekre, mert ezek elemző bemutatása megakadályozza, hogy a gyermeklíra csupán tematikus szempontból legyen érdekes, valamint a mindenkor költészet elszigetelt változata maradjon. A *Rongyszőnyeg*-ciklus elemzése ugyanis a gyermeki nézőpont és beszédmód sokszínűségének, a hangzóság szerepének, valamint a versek poétikai metrikai, ritmikai összetettségének bemutatását célozza. Nem véletlen, hogy a mérték és összetettség magas foka miatt a kortárs gyermeklírában „Kovács András Ferenc tekinthető Weöres Sándor első számú örökösének” (136.). A svéd típusú gyerekversek tárgyalása azért Krusovszky két kötetének összevetésével kezdődik, mert jóllehet csak az egyik gyermekverskötet, mégis a megszólalásmódjukat jellemző hasonlóságok miatt nehéz eldönteni, mennyiben különböznek egymástól. Lapis (Krusovszky- és Oravecz-)értelmezése arra enged következtetni, hogy bármiféle distinkció a svéd típusú gyermekversek és egy „konvencionálisan felnőt” beszéd között azáltal válik érdekessé és problematikusá, hogy annak határai az addig használt beszédmód áthangolásával átjárhatóvá válnak. Ezért a „másik adódó következtetés az, hogy a Krusovszky-líra felől nézve az ilyen típusú gyermekversek kiemelt specifikumai tulajdonképpen az igazi költészet alapvonásaiként is megfogalmazhatóak” (149.). A kötet gyermeklírát vizsgáló egységének utolsó alfejezete (főként Havasi Attila költészete nyomán) a nonszensz vershagyomány magyar változataival foglalkozik. A nonszensz szövegekben „a ritmus és az erőteljes hangzóság folytán megképződő, igencsak érzéki szövegtest együtt alkotja meg e badar verseknek azt a sajátos felhívó struktúráját, ami különleges, nem egyszer kísérteties idegenségtapasztalathoz képes eljuttatni a befogadót” (161.). Ez az idegenség az elemzés szempontjából azonban inkább termékeny, mintsem kétségbeejtő, hiszen egyfelől megnehezíti a versek poétikai karakterének könnyű megismerhetőségét, másfelől kétségkívül az értelmező nyelvre is hatással van, hiszen sokszor csak hangulati komponensek regisztrálását teszi lehetővé ott, ahol a leírás még elégtelen eszköznek bizonyul. A nonszensz versekre jellemző, gyakran alogikus nyelvi-grammatikai struktúrákkal élő formáció olyan újfajta nyelvi valóságot szimulál, amely a befogadó líraolvasással szemben támasztott elvárásait szándékosan kikezdeni igyekszik.

A kötet harmadik, *A kortárs közéleti költészet* című egységének nyitó fejezete Petri György munkásságának és szerepfelfogásának vizsgálatával a közéleti költészet és a képviseleti beszéd lehetőségeinek, valamint a közösségi megszólalás különböző módjainak szétszalazását viszi véghez. Lapis a közköltészet legújabb formáit a Petri-lírából felsejlő „mintákhoz” mérve igyekszik bemutatni – az *Édes házam* című, kortárs közéleti verseket tartalmazó jelenkori antológián keresztül. A szerző szerint ugyanis a „közéleti költészet újrafelfedezése és vitapozícióba helyezése esélyt kínál arra, hogy mindennapi valóságunk szóművészet általi másként értésének fontossága egy fokkal szélesebb közönség számára is megmutatkozhas-

son.” (186.) Itt természetesen maga az esély és a lehetőség fontos, ahogyan azt Lapis jelzi is, azonban mégsem teljesen egyértelmű, hogy „a közéleti problémákra érzékeny líra” (187.) saját poétikai teljesítménye által is képes-e (ideológiai felhajtóerőtől és az aktuális közéleti viszonyoktól függetlenül) az újabb, „ideiglenes” olvasókat megtartani. Persze, ennek a kérdésnek csak abban az esetben van tétje, ha feltesszük, hogy ezek az olvasók nem a Lapis által jelölt „publicisztikai jellegű olvasás” táborát erősítik. (Mindemellett kétségtelen, hogy ez a fajta „olvasás” arról a keserű tapasztalatról ad számot, hogy a kortárs publicisztika igen távol került attól, hogy szóművészetként funkcionáljon.)

A kötetben mindvégig az bizonyul a legdominánsabb strukturáló eljárásnak, amely a kortárs magyar költészeti formák és irányok vizsgálatában folyamatosan a lírai örökséggel, különböző hatáscentrumokkal való kapcsolódási pontokat keresi. Ebből a szempontból különösen érdekesnek és unikálisnak mondható, hogy a kötet negyedik egysége (*A közép-nemzedék néhány képviselője az ezredfordulón és után*) olyan szerzőkre fókuszál, akiknek életműve egyszerre alakul és alakít, akik a legfiatalabb (költő)nemzedék számára referenciapontként (ebben az összefüggésben hatásként) jelennek meg. A Térey János, Jónás Tamás és Vass Tibor szövegeiről érkező alfejezetek – az aprólékos és precíz elemzéseket tekintve – a gyermeklírával foglalkozó részekhez hasonlóan a kötet kimagasló teljesítményének tekinthetők. Annak ellenére is elmondható ez, hogy a Jónás-tanulmány és a Térey-tanulmány (utóbbi Lapis József és Sebestyén Attila közös munkája) között, indokoltságát és motivációját figyelembe véve, jelentős távolságok fedezhetőek fel. A Borbély Szilárd és Térey János szövegeit értelmező részek olvasása közben a befogadóban kétségek helyett viszont inkább olyan elvárások merülhetnek fel, melyek a szerzői életpályák vizsgálatának további, esetleg monografikus igényű folytatására irányulnak. (Mindenképp termékeny lehetne egy olyan komparatív vizsgálat, amely Borbély és Térey poétikai eljárásainak hasonlóságait és eltéréseit egy tematikus szálon haladva bontja ki. A város szerepe, a szegénység vagy az alul- és felülnézeti perspektíva ilyenek lehetnek.)

A kötet utolsó, összegzésnek is tekinthető záró egysége (*Kritikai kontextusok*) a kortárs magyar költészettel foglalkozó elméleti koncepciókat mutatja be, mérlegeli. A két alfejezet közül az első Borbély Szilárd esszékötetét (*Hungarikum-e a líra?*), a második pedig Balázs Imre József (*Az új közép. Tendenciák a kortárs irodalomban*) és Németh Zoltán (*A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*) könyveit teszi a reflexió tárgyává. Lapis számára, a *Líra 2.0* pozicionálásához, ezek egyszerre jelölnek ki fontos kritikai kontextusokat és tájékozódási pontokat. (Bár az esszékötet kapcsán úgy beszél Borbélyról, hogy Borbély Szilárd emlékét a gyászbeszéd nyelve közelíti az olvasóhoz, ahogyan ez a Borbély-lírárt elemző rész felvezetésében is nyilvánvalóan megmutatkozik.)

Lapis a Borbély esszékötetéből kiolvasható konzekvenciák mellett a Balázs Imre József és Németh Zoltán-féle koncepciókat és irodalomértelmezői stratégiákat is annak érdekében gondolja újra, hogy a három (szintén az aktuálisan történő, kortárs költészetről szóló) kötet között azt a potenciális diskurzusteret mérje fel, ahol a (saját) beszéd lehetőségei megsokszorozódhatnak, a leghatékonyabb formában juthatnak el az olvasókhöz.

Összességében elmondható, hogy Lapis József *Líra 2.0. Közelítések a kortárs magyar költészethez* című kötete olyan jelentős teljesítmény, mely a kortárs költészetet művelők és azzal az irodalomtudomány keretein belül foglalkozó kutatók számára irányadó megállapításokat rögzít, fontos útjelzőket helyez el. Mindemellett teljesíti a feladatot, és olyan beszédmódot talál, mely alkalmas arra, hogy elkerülve a „publicisztikai jellegű írás” nyelvét, (még kellő hatástörténeti távlat hiányában is) érvényesen szóljon kortárs poétikai tendenciákról. Az előszó tanúsága szerint a kötet olyan „kritikai térképekhez hasonlatos”, amelyek arra várnak, hogy később, pontosabb műszerekkel (mások) rajzolják tovább. Ahogyan a „hagyományos” térképek a térbeli tudás grafikus lenyomataiként az emlékezést és a kommunikációt, ezáltal a tájékozódást segíthetik, úgy Lapis kötete olyan pontos térkép, amely a magyar költészettörténet felidézéséhez és a (tágra értett) kortárs költészeti folyamatokról való párbeszédhez is konstruktívan járul hozzá. (JAK+PRAE.HU)

PATAKI VIKTOR

Műfajkeringő

VALLASEK JÚLIA: *ANGOLKERINGŐ. ESSZÉK A KORTÁRS ANGOL IRODALOMRÓL*

Vallasek Júlia elegyes írásokat tartalmazó könyvének címe és alcíme majdnem minden elemében félrevezető. Megtévesztő először is az „angol” jelző, hiszen a könyv tizenkilenc írása közül hét nem angol (hanem dél-afrikai, kanadai, ír és ausztrál) szerzőkről szól, s erre a könyv nem reflektál, pedig a címadás annyiban jogos is lehet, hogy a londoni könyv- és díjipar termékeiről van szó. Megtévesztő emellett a műfaji megjelölés is: az alcím esszégyűjteményt ígér, ám – noha a kötet első néhány írása valóban esszészzerűnek is nevezhető íróportrékat tartalmaz – az írások nagy része a recenzió kategóriájába tartozik.

Az „esszé” megnevezés, amely talán csak arra utal, hogy – egy-két esettől eltekintve – nem lábjegyzetes tanulmányokat tartalmaz a kötet, illetve hogy kerüli az elméleti és irodalomtudományos diskurzust, hamis várakozásokat kelt, hiszen az esszéműfaj (amelynek műfajképző vonásairól egyébként a Julian Barnesról szóló írásban szó is esik) nemcsak személyességet jelent (amelyből helyenként többet is elbírtak volna a szövegek), hanem azt is – legalábbis számomra –, hogy a szövegek a tanulmányforma keretei közül kitorve merészen elkalandoznak, egymástól távoli gondolati-kulturális tartalmakat villantanak össze. Ezt hiába keressük; az egyetlen igazi esszétema tulajdonképpen a Barnes-próza francia vonatkozásainak feldolgozása lenne (erre még visszatérek), az egyetlen igazi esszé pedig – az én olvasói tapasztalatom alapján – az Alice Munróval foglalkozó írás.

Maguk az írások sem mindig döntenek el, hogy milyen műfajba tartoznak, s így van ez a J. M. Coetzee-ről szóló legelső szöveggel is, amely kicsit meg is sínyli ezt a bizonytalanságot, valamint a(z) – nevezzük így – általános alulteoretizáltságot. Esszészzerűen indul, ugyanakkor nem mer elrugaszkodni és esszévé válni; ahhoz egyik